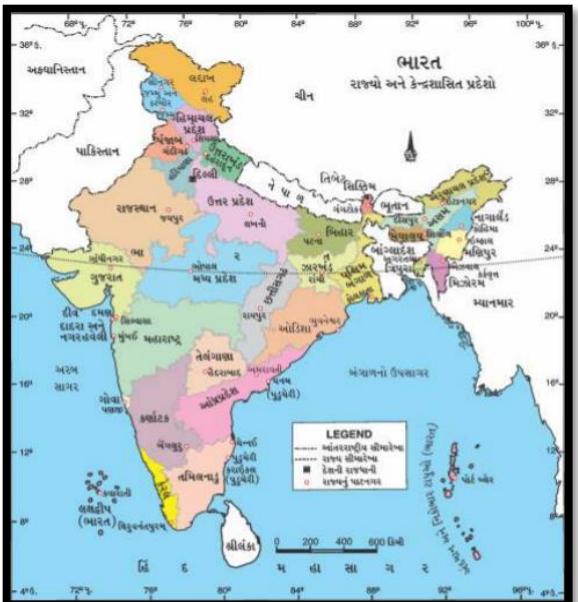

ધોરણ : 6

સામાજિક વિજ્ઞાન

પાઠ : ૧૨ નકશો સમજુએ

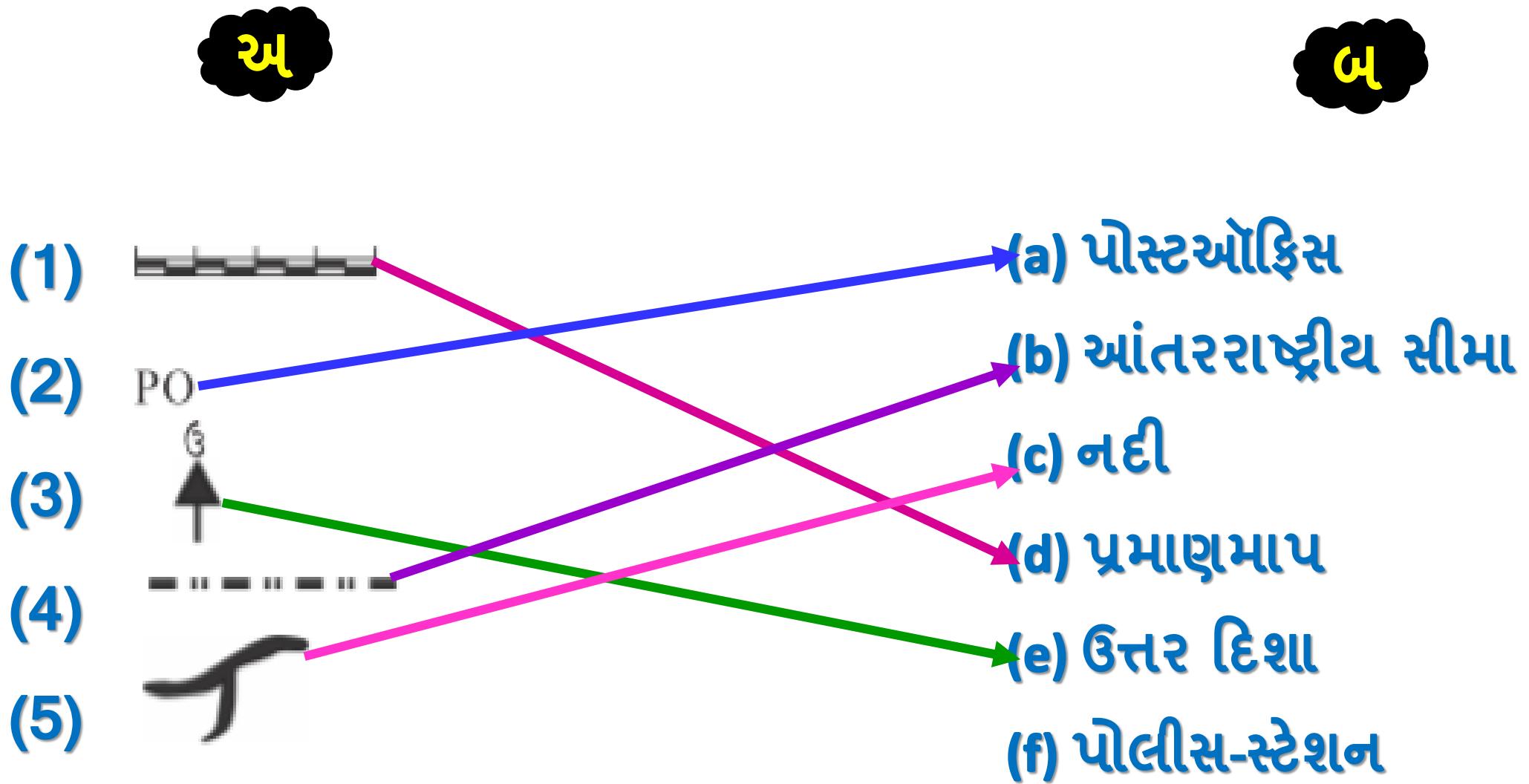
સ્વાધ્યાત્રા

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 ખાલી જગ્યા પૂરો.

- (1) મેપા મુન્ડી લેટિન ભાષાનો શબ્દ છે.
- (2) નકશાનાં મુખ્ય ત્રણ અંગો છે.
- (3) સાંસ્કૃતિક નકશામાં માનવસજ્જિત વિગતો દર્શાવેલ હોય છે.

પ્રશ્ન : 2 નીચે ‘અ’ વિભાગની વિગતો સામે ‘બ’ વિભાગની વિગતોને જોડો.

પ્રશ્ન : 3 નીચેનાં વિધાનો પૈકી ખરાની સામે ✓ ની અને ખોટા સામે ✗ ની નિશાની કરો.

- (1) મહાસાગર સાંસ્કૃતિક નકશામાં દર્શાવેલ હોય છે. ✗
- (2) નકશામાં વનસ્પતિના પ્રદેશ લીલા રંગથી દર્શાવેલ હોય
છે. ✓
- (3) ભારત પૃથ્વી પર ઉત્તર-પશ્ચિમ ગોળાઈમાં આવેલ છે. ✗
- (4) જુદા-જુદા અંસ દર્શાવતો નકશો મોટા માપનો નકશો
છે. ✗

પ્રશ્ન : 4 એક-બે વાક્યમાં ઉત્તર આપો.

(1) હેતુ આધારિત નકશાના પ્રકાર લખો.

❖ હેતુ આધારિત નકશાના મુખ્ય બે પ્રકાર છે :

(1) પ્રાકૃતિક નકશા અને (2) સાંસ્કૃતિક નકશા.

(2) રૂઢ સંજ્ઞા એટલે શું ?

❖ નકશામાં જુદી જુદી પ્રાકૃતિક અને સાંસ્કૃતિક વિગતો દર્શાવવા માટે વિશિષ્ટ ચિહ્નનો વપરાય છે. આવાં ચિહ્નનોને 'રૂઢ સંજ્ઞાઓ' કહે છે.

(3) કેન્દ્રશાસ્ત્રિત પ્રદેશ કોણે કહેવાય ?

❖ ભારતમાં કુલ 6 કેન્દ્રશાસ્ત્રિત પ્રદેશો આવેલ છે.

પ્રશ્ન : 5 ટ્રેકમાં ઉત્તર આપો.

(1) પ્રાકૃતિક અને સાંસ્કૃતિક નકશા વચ્ચેના તફાવત જણાવો.

❖ પ્રાકૃતિક અને સાંસ્કૃતિક નકશા વચ્ચે મુખ્ય તફાવત નીચે પ્રમાણે છે:

પ્રાકૃતિક નકશા

(1) પ્રાકૃતિક નકશામાં કુદરત

નિર્ભિત વિગતોનું
આલેખન હોય છે.

સાંસ્કૃતિક નકશા

(1) સાંસ્કૃતિક નકશામાં

માનવસજ્જિત વિગતોનું
આલેખન હોય છે.

(2) આ નકશામાં પર્વતો, ઉચ્ચપ્રદેશો,
મેદાનો, નદીઓ, મહાસાગરો વગેરે
પૃથ્વીનાં પ્રાકૃતિક ભૂમિસ્વરૂપો
દર્શાવવામાં આવે છે. વન્ય પ્રાણીઓ,
વનસ્પતિ-જંગલો, ખનીજો વગેરેનું
વિવરણ દર્શાવવા નકશાઓ પ્રાકૃતિક
નકશાના ભાગ છે.

(2) આ નકશામાં માનવીની વિવિધ
પ્રવૃત્તિઓનો નિર્દેશ કરેલો હોય છે.

(2) માપના આધારે નકશાના પ્રકાર જણાવી નાના માપના નકશાનાં બે ઉદાહરણો લખો.

❖ પ્રમાણમાપના આધારે નકશાઓના નીચે મુજબ છે પ્રકાર પાડવામાં આવે છે:

❖ 1. નાના માપના નકશાઓ અને 2. મોટા માપના નકશાઓ.
નાના માપના નકશાઓમાં સમગ્ર પૃથ્વીસપાઠી પરના વિશાળ વિસ્તારોને મર્યાદિત વિસ્તારમાં દર્શાવવામાં આવે છે.

નાના માપના નકશાનાં બે ઉદાહરણો : (1) નકશાપોથીના નકશા (Atlas)
અને (2) દીવાલે ટાંગવાના નકશા (Wall Maps).

(3) નકશાના મુખ્ય અંગ જણાવી પ્રમાણમાપ વિશે લખો.

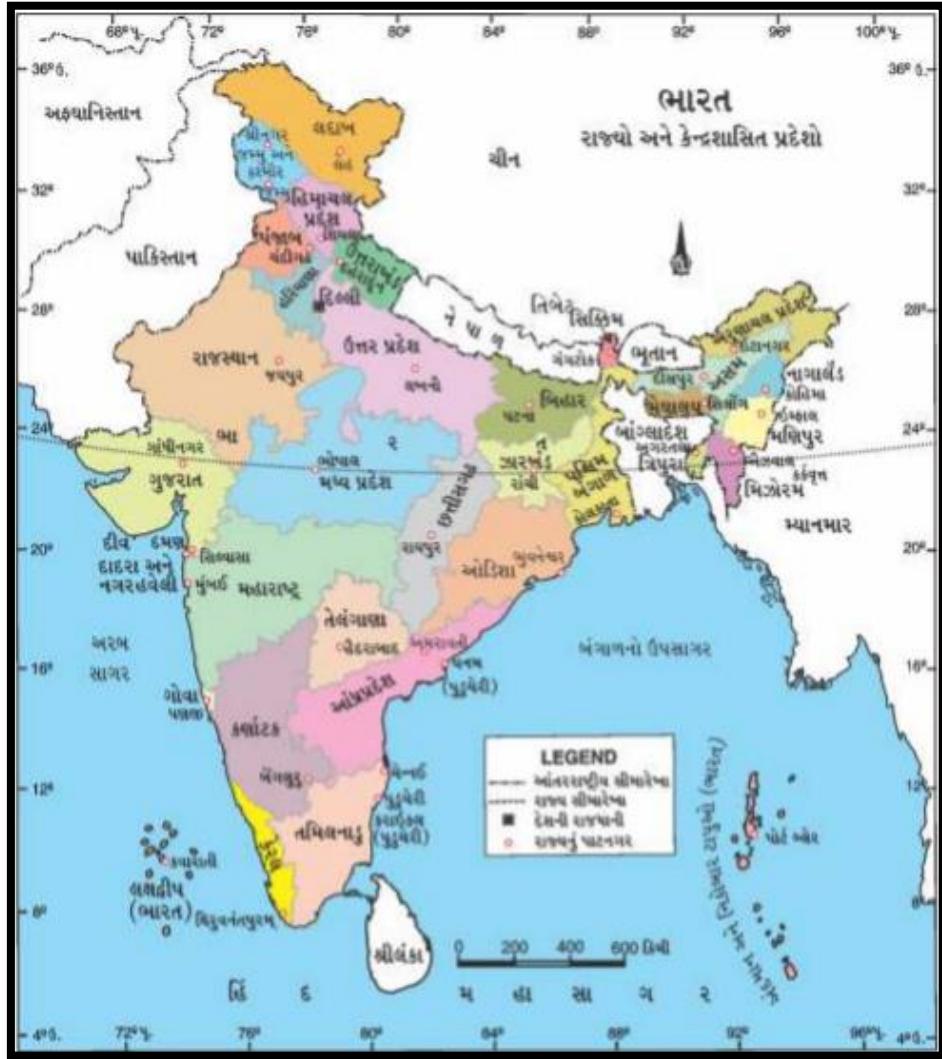
- ❖ નકશાનાં મુખ્ય ત્રણ અંગો છે : (1) દિશા, (2) પ્રમાણમાપ અને (3) રૂઢ સંજ્ઞાઓ.
- ❖ પ્રમાણમાપ એટલે નકશા પરનાં કોઈ પણ બે સ્થળો વચ્ચેનું અંતર અને પૃથ્વીસપાઠી પરનાં તે જ સ્થળો વચ્ચેનાં વાસ્તવિક અંતર વચ્ચેનું પ્રમાણ.
- ❖ પ્રમાણમાપ 1 સેમી : 100 કિલોમીટર એટલે કે નકશામાં દર્શાવેલ એક સેન્ટિમીટર બરાબર પૃથ્વી પરનું વાસ્તવિક અંતર 100 કિલોમીટર છે.

ઉપર દર્શાવેલા પ્રમાણમાપમાં '0' (શૂન્ય) પર 'A' અને '100' પર 'B' લખ્યું છે. A અને B વચ્ચે 1 સેમીનું અંતર છે. આ પ્રમાણમાપના આધારે કહી શકાય કે, નકશામાં બે સ્થળો વચ્ચેનું 1 સેમીનું અંતર એ જમીન પરનાં બે સ્થળો વચ્ચેનું વાસ્તવિક અંતર 100 કિલોમીટર છે. આ રીતે પ્રમાણમાપ દ્વારા જમીન પરનું વાસ્તવિક અંતર જણી શકાય છે.

- (4) નકશાના આધારે ભારતના સ્થાન વિશે ટુંકમાં જણાવો.
- ❖(1) ભારત ઉત્તર-પૂર્વ ગોળાઈમાં એશિયા ખંડના દક્ષિણ ભાગમાં
લગભગ મધ્ય સ્થાને આવેલો દેશ છે.
- (2) તે આશરે $8^{\circ}4'$ અને $37^{\circ}6'$ ઉત્તર અક્ષાંશવૃત્તોની વચ્ચે આવેલો
છે.
- (3) ભારતના પશ્ચિમ છેડો $68^{\circ}7'$ પૂર્વ રેખાંશવૃત્ત પર અને પૂર્વ
છેડો $97^{\circ}25'$ પૂર્વ રેખાંશવૃત્ત પર આવે છે.

- (4) ભારતની લગભગ મધ્યમાંથી કર્કવૃત (23 $\frac{1}{2}$ ઉના અક્ષાંશવૃત) પસાર થાય છે.
- (5) ભારતના મધ્ય ભાગમાંથી પસાર થતા 82°5' પૂર્વ રેખાંશવૃતના સ્થાનિક સમયને ભારતનો પ્રમાણસમય ગણવામાં આવે છે.
- (6) ભારત એક વિશાળ દીપકલ્પ છે. તેની પશ્ચિમે અરબ સાગર, દક્ષિણે હિંદ મહાસાગર અને પૂર્વે બંગાળાનો ઉપસાગર (બંગાળાની ખાડી) છે.
- (7) ભારતની વાયવ્ય સીમાએ પાકિસ્તાન અને અફઘાનિસ્તાન, ઉત્તર સીમાએ ચીન, નેપાલ અને ભૂટાન, પૂર્વ સીમાએ બાંગ્લાદેશ અને મ્યાનમાર તથા દક્ષિણે શ્રીલંકા દેશો આવેલા છે.
- (8) ભારતની ઉત્તરે હિમાલય પર્વતમાળા આવેલી છે.

પ્રશ્ન : 6 નીચે આપેલ નકશાનું અવલોકન કરી ઉત્તર આપો.

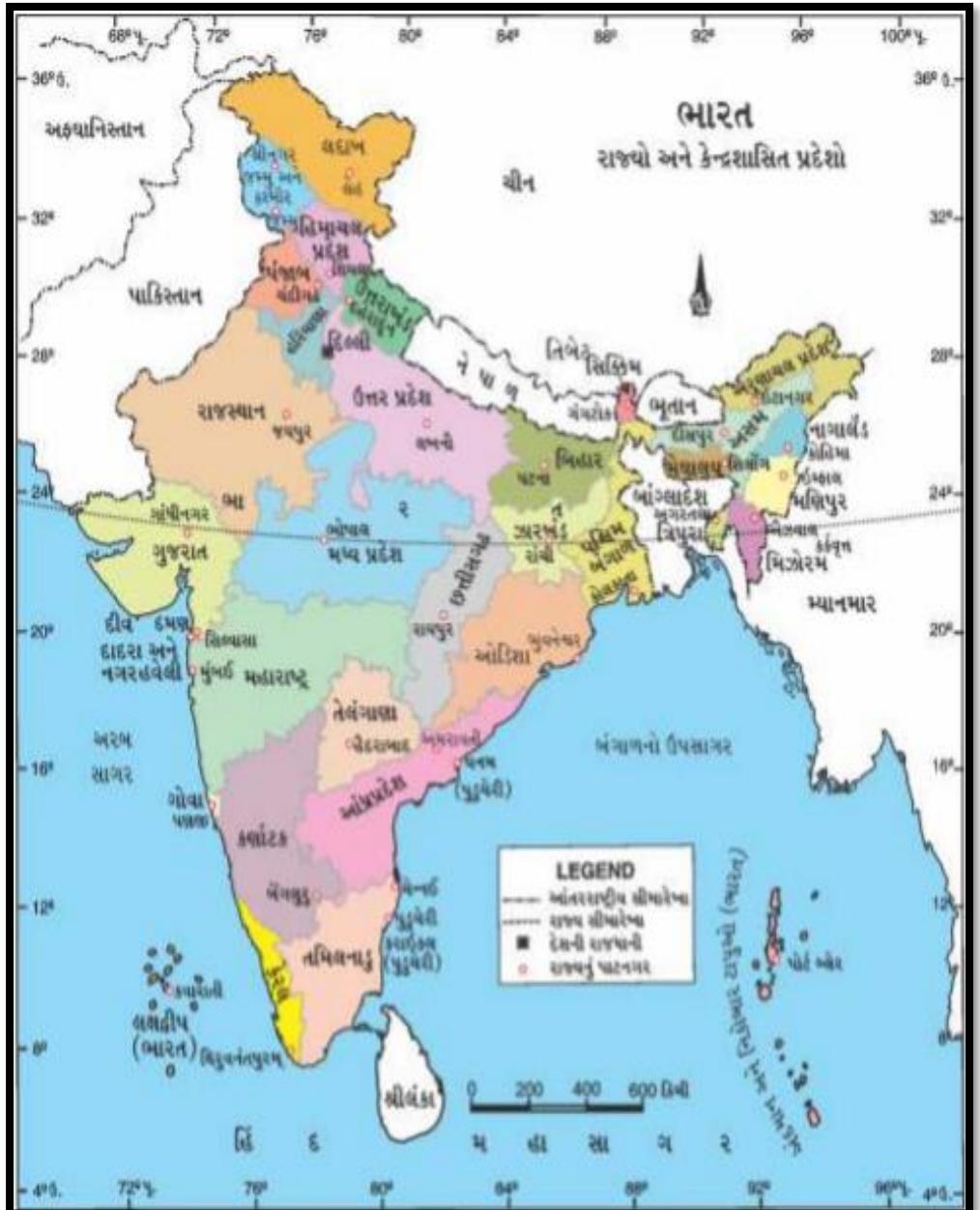

(1) હિમાયલ પ્રદેશ રાજ્ય ભારતમાં કઈ દિશાએ આવેલ છે ?

➢ હિમાયલ પ્રદેશ રાજ્ય ભારતમાં ઉત્તર દિશાએ આવેલ છે.

(2) મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય ગુજરાતની કઈ દિશાએ આવેલ છે ?

➢ મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય ગુજરાતની પૂર્વ દિશાએ આવેલ છે.

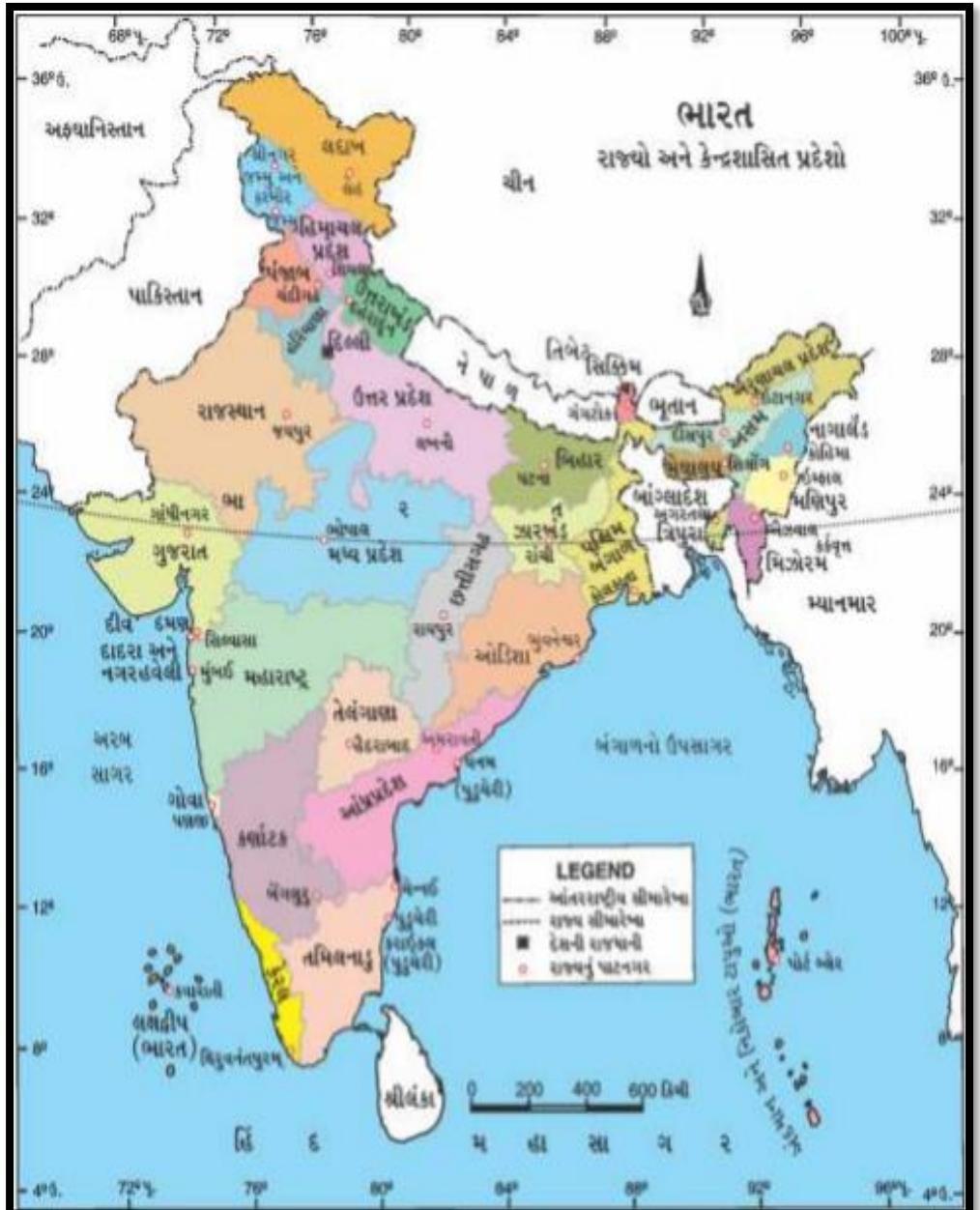

(3) અરુણાચલ પ્રદેશ રાજ્ય ભારતમાં કઈ દિશાએ આવેલું છે ?

► ભારતમાં અરુણાચલ પ્રદેશ રાજ્ય ઉત્તર-પૂર્વ દિશાએ આવેલું છે.

(4) કેરલ રાજ્યની ઉત્તર દિશાએ ક્યું રાજ્ય આવેલું છે ?

► કેરલ રાજ્યની ઉત્તર દિશાએ કર્ણાટક રાજ્ય આવેલું છે.

(5) ગુજરાતની દક્ષિણ દિશાએ ક્યો
કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ આવેલો છે ?

► ગુજરાતની દક્ષિણ દિશાએ 'દમણ'
કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ આવેલો છે.

Thanks

For watching